

Odmiany drzew owocowych do nasadzeń alejowych i przydrożnych

Instytut Ogrodnictwa – PIB
Skierniewice 2023

Odmiany drzew owocowych
do nasadzeń
alejowych i przydrożnych

Rośliny sadownicze

**Drzewa jabłoni, gruszy, czereśni, wiśni i śliwy
do nasadzeń alejowych i przydrożnych**

Instytut Ogrodnictwa – PIB

Skierniewice 2023

Autor opracowania:
Mgr Grzegorz Hodun

Autor zdjęć:
Grzegorz Hodun

Projekt okładki:
Grzegorz Hodun

Skład:
.....

ISBN 978-83-67039-32-1

Nakład: egzemplarzy

Egzemplarz bezpłatny

Druk:

Praca została wykonana w ramach Zadania 1.2
„Zachowanie ex situ zasobów genowych ogrodniczych roślin użytkowych”
finansowanego przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Spis treści

Wiadomości ogólne	6
Funkcje drzew owocowych rosnących przy drogach	
Skład gatunkowy drzew owocowych w nasadzeniach przydrożnych	
Długowieczność drzew owocowych rosnących przy drogach	
Charakterystyka wybranych gatunków drzew owocowych	12
Jabłoń	12
Deans' Codlin	13
Dr. Oldenburg	14
Kandil Sinap	15
Kosztela	16
Księżę Albert	17
Reneta Kulona	18
Reneta Złota	19
Weisser Winter Taffetapfel	20
Złotka Kwidzyńska	21
Zwiebelborsdorfer	22
Grusza	23
Bergamota Żółta	24
Józefinka	25
Krzywka	26
Paryżanka	27
Szarnea	28
Czereśnia i wiśnia	29
Kanarkowa	31
Kunzego	31
Różowa Wielka	32
Gubeńska Czerecha	32
Sokówka Nowotomyska	33
Szlanka Wielka	33
Śliwa	34
Biała Śliwa	35
Damacha	35
Mirabelka Flotowa	36
Węgierka Zwykła	36
Bibliografia	37

Wiadomości ogólne

Podstawowym miejscem dla drzew owocowych zawsze będą sady i ogrody. Fakt ten nie wyklucza jednak innych lokalizacji. Drzewa owocowe można sadzić także po jednej lub obu stronach ciągów komunikacyjnych (dróg, ścieżek rowerowych) lub pieszych (alejek w parkach, ogrodach itd.)

W Polsce o drogach obsadzonych drzewami owocowymi z obu stron, czyli alejach, często pisano w XIX wieku w periodyku „Ogrodnik Polski”. W tym czasie ugruntowało się nawet przekonanie naszych sąsiadów, Czechów i Niemców, o tym, że owoce z alei mogą być źródłem środków finansowych na utrzymanie dróg. Na początku XX wieku, w 1901 roku, ukazała się książka Edmunda Jankowskiego – znanego polskiego przyrodnika, ogrodnika i pomologa – opisująca nie tylko zalety nasadzeń zakładanych wzdłuż szlaków komunikacyjnych, ale też sposoby ich pielęgnacji i ochrony. Z czasem obok zwolenników alei drzew owocowych zaczęli pojawiać się także ich przeciwnicy, którzy twierdzili, że poza sadami drzewa owocowe nie znajdują właściwych warunków do wzrostu i owocowania. Zachowanie się części alei drzew owocowych do chwili obecnej w mniej lub bardziej okrojonym stanie dowodzi jednak, że takie nasadzenia mogą funkcjonować w przestrzeni publicznej, dając jej użytkownikom wiele korzyści.

Funkcje drzew owocowych rosnących przy drogach

Korzyści, jakie dają drzewa owocowe poza sadami i ogrodami, wynikają z pełnionych przez nie funkcji:

- **użytkowej**

Nasadzenia drzew owocowych chronią użytkowników ciągów komunikacyjnych przed silnym słońcem i wiatrem, a użytkowników ciągów pieszych także przed deszczem. Wszystkie przydrożne nasadzenia drzew owocowych mogą być przez kilka miesięcy w roku źródłem darmowych owoców, przydatnych do bezpośredniego spożycia i przetworzenia, o ile będą pochodzić z drzew rosnących przy drogach o niewielkim natężeniu ruchu.

- **przyrodniczej**

Przydrożne nasadzenia drzew owocowych przeciwdziałają erozji wietrznej, zwiększają retencję wodną, ograniczają hałas, a także chronią rośliny uprawiane niedaleko dróg przed zanieczyszczeniami komunikacyjnymi.

- **ekologicznej**

Nasadzenia przydrożne z drzewami owocowymi zwiększają różnorodność biologiczną środowiska, ponieważ rosnące w nich drzewa są miejscem stałego lub okresowego bytowania wielu organizmów żywych (od drobnoustrojów po drobne ptaki i ssaki). Takie nasadzenia stanowią ponadto korytarze ekologiczne łączące różne ekosystemy, np. niewielkie lasy.

- **kompozycyjnej**

Drzewa owocowe przy drogach urozmaicają krajobraz, rozdzielają lub integrują jego elementy, podkreślają lub wyznaczają w nim osie kompozycyjne i widokowe (fot.1).

Fot. 1. Aleja z wysokopięnnymi drzewami czereśni (Hodun G.)

- **estetycznej**

Drzewa owocowe w każdym miejscu dostarczają wyjątkowych doznań wzrokowych. Jeśli nie są nadmiernie cięte, tworzą na silnie rosnących podkładkach duże, długowieczne okazy o różnorodnych, nierzadko majestatycznych koronach. Takie drzewa efektownie prezentują się wiosną, gdy gęsto pokrywają się kwiatami, latem i jesienią, gdy najpierw obsypane są owocami, a później pięknie przebarwiają się ich liście. Uwagę przykuwają nawet zimą, pokryte śniegiem lub szadzią.

- **historyczno-kulturowej**

Nasadzenia przydrożne z drzewami o jadalnych owocach stanowią żywe świadectwa historii zarówno rozwoju hodowli odmian owocowych, jak i kształtowania przez nie przestrzeni.

- **reprezentacyjno-promocyjnej**

Nasadzenia drzew owocowych, w szczególności historyczne aleje czy aleje nowo założone z dawnymi odmianami drzew owocowych charakterystycznymi dla danego regionu, mogą być wizytówką danego miejsca.

- **edukacyjnej**

Aleje drzew owocowych w parkach, drzewa owocowe posadzone po jednej stronie ścieżki parkowej, a także drzewa owocowe w Miejscach Obsługi Podróżnych (MOP) z krótkimi opisami drzew na specjalnych tabliczkach, umożliwiają poznanie wybranych gatunków i odmian drzew owocowych, dostarczają również podstawowych informacji pomologicznych na temat określonych odmian, a także pozwalają poznać smak owoców konkretnych odmian (fot. 2 i 3).

Fot. 2. Wolna przestrzeń w Miejscu Obsługi Podróżnych (MOP) przy drodze szybkiego ruchu lub autostradzie to dobre miejsce do posadzenia kilku lub kilkunastu drzew owocowych, np. jabłoni (Hodun G.)

Fot. 3. Ścieżka spacerowa w Miejscu Obsługi Podróżnych (MOP) jako potencjalne miejsce prezentacji kilku lub kilkunastu odmian drzew owocowych (Hodun G.)

Skład gatunkowy drzew owocowych w nasadzeniach przydrożnych

Drzewa owocowe rosnące poza sadem mogą stanowić nasadzenia jedno- lub wielogatunkowe. W pierwszych sadi się drzewa jednego gatunku, ale kilku czy nawet kilkunastu odmian, najczęściej po kilka drzew danej odmiany. W nasadzeniach wielogatunkowych, czyli mieszanych, występują drzewa owocowe różnych gatunków posadzone w ciągach, np. kilka drzew gruszy za kilkoma drzewami jabłoni.

Fot. 4. Drzewa jabłoni po obu stronach drogi tworzące urokliwy wjazd do domostwa (Hodun G.)

Drzewa owocowe można sadzić zarówno po obu stronach ciągów komunikacyjnych lub pieszych, jak i po jednej ich stronie. Posadzone w ten sposób sprawdzą się przy drogach o niewielkim natężeniu ruchu, przede wszystkim przy drogach gminnych o lokalnym znaczeniu, o ile zostaną posadzone w odpowiedniej od drogi odległości. Przy drogach krajowych, takich jak autostrady, drogi ekspresowe, szybkiego ruchu czy obwodnice miast, drzewa owocowe mają rację bytu tylko w specjalnych miejscach, tj. w Miejscach Obsługi Podróżnych, posadzone pojedynczo, w niewielkich skupiskach lub wzdłuż ścieżek przeznaczonych do spacerowania. Odpowiednim miejscem dla drzew owocowych będą również drogi gruntowe prowadzące do pól uprawnych, łąk i pastwisk, a także domostw (fot. 4). W miastach właściwym miejscem dla drzew owocowych będą ścieżki w parkach, ogrodach botanicznych i terenach rekreacyjnych.

Długowieczność drzew owocowych rosnących przy drogach

Drzewa owocowe poza sadem mogą dożywać tylu lat co drzewa owocowe w sadach, jeżeli ciągi drzew przy drogach dla pojazdów lub pieszych zostaną właściwie zaprojektowane, drzewa zostaną w nich prawidłowo posadzone, a później będą właściwie pielęgnowane.

Przy projektowaniu szczególną uwagę należy zwrócić na odpowiedni dobór gatunków, podkładek i odmian, wybór właściwej rozstawy drzew, a także dostępność i cenę materiału szkółkarskiego. Gatunki, podkłádki i odmiany, z których ma być założone nasadzenie przydrożne, powinny być dostosowane do warunków klimatyczno-glebowych miejsca, w którym takie nasadzenie ma powstać, tj. rodzaju gleby, poziomu wody gruntowej, temperatury powietrza i wielkości opadów. Między drzewami należy zaplanować odstępy gwarantujące swobodny wzrost drzew, zachowując przy tym odpowiednią odległość drzew od drogi, aby nie spadały na nią owoce. Generalnie, powinno się sadzić drzewa odmian wytrzymałych na mróz, które poradzą sobie bez ochrony chemicznej i szczególnej opieki.

Wymienione wyżej kryteria spełniają drzewa owocowe dawnych odmian na silnie rosnących podkładkach. Niestety, asortyment takich drzewek jest w szkołkach wciąż ograniczony, a ich ceny i jakość nierzadko pozostawiają wiele do życzenia. Dlatego dobrym rozwiązaniem jest założenie przydrożnego nasadzenia z drzew owocowych jednej tzw. tymczasowej odmiany, która zostanie w odpowiednim czasie zastąpiona odmianami docelowymi. Taką odmianą może być dawna odmiana, akurat dostępna w szkółce i wytrzymała na mróz, lub odmiana nowa wytrzymała na niskie temperatury. Można też, tak jak kiedyś, posadzić przy drodze siewki drzew owocowych, np. czereśni ptasiej, i przeszczepić je po 2–3 latach wybranymi odmianami szlachetnymi. To ostatnie rozwiązanie wydłuża czas założenia przydrożnego nasadzenia, ale zmniejsza koszty jego powstania – zrazy odmian szlachetnych są tańsze niż gotowe drzewka takich odmian. Minimalizuje również ryzyko kradzieży, ponieważ drzewka odmian zaszczepionych na 2–3-letnich siewkach mają już dobrze rozwinięty system korzeniowy.

Przy projektowaniu nasadzeń przydrożnych można rozważyć wykorzystanie do takich nasadzeń drzewek starszych niż jednoroczne czy 2–3-letnie. Trzeba jednak pamiętać, że takie działanie znacząco zwiększy koszt ich powstania, a ponadto drzewa 4–6-letnie przyjmują się gorzej niż młodsze drzewka. Niezależnie od tego, jakie drzewka zostaną wykorzystane do założenia przydrożnego nasadzenia, nie mogą być one chore, przesuszone lub uszkodzone mechanicznie czy to podczas transportu na miejsce sadzenia, czy też podczas wykopywania ze szkółki.

W nasadzeniach przydrożnych drzewka owocowe sadi się według zasad obowiązujących przy sadzeniu drzew w sadach, szczególną uwagę zwracając na to, aby nie uległy przesuszeniu ich korzenie. Jest to szczególnie ważne przy wiosennym terminie sadzenia, kiedy temperatury bywają już wysokie.

Pielęgnację drzew w nasadzeniach przydrożnych należy ograniczyć do niezbędnego minimum, aby zmniejszyć koszty ich utrzymania, ograniczyć występowanie chorób w takich nasadzeniach i zachować w nich prawie naturalne korony drzew. Młode drzewa potrzebują jedynie delikatnego cięcia korekcyjnego do uformowania wspomnianych już prawie naturalnych koron (fot. 5), a starsze niewielkiego cięcia ograniczającego ich rozmiary lub przywracającego im symetrię.

Młode drzewa muszą być zabezpieczone przed wyłamaniem przez wiatr czy przed uszkodzeniem przez dzikie zwierzęta. Bardzo ważne jest też, szczególnie w pierwszym roku wzrostu, odpowiednie utrzymanie gleby wokół takich drzew, tj. wyściółkowanie jej zrębkami drzew liściastych w promieniu

80–100 cm (fot.6) i ewentualnie kilkakrotne podlanie drzewek wiosną i latem w okresie niedoborów opadów.

Fot. 5. Cięcie korekcyjne drzewka jabłoni przeszczepionego pod koroną: po lewej – drzewko przed cięciem z gałązką do wycięcia (miejsce cięcia zaznaczone na żółto), po prawej – drzewko po cięciu (Hodun G.)

Fot. 6. Młode drzewa jabłoni zabezpieczone palikami przed wyłamaniem i siatkami przed zwierzyną (Hodun G.)

Charakterystyka wybranych gatunków drzew owocowych

Jabłoń

Jabłoń to gatunek najczęściej spotykany w starych i nowo założonych przydrożnych nasadzeniach, liczący najwięcej odmian owocowych, najbardziej zróżnicowany pod względem pomologicznym. Drzewa uprawnych odmian jabłoni dają wyjątkowo różnorodne owoce, bardzo zmienne w wielkości (50 – 300 g, a czasami ponad 500 g), kształcie, barwie i smaku, dojrzewające o różnej porze (od lipca do listopada), w różny sposób rozłożone w koronie. Takie drzewa w różnym wieku wchodzą w owocowanie, osiągają różne rozmiary, tworząc przy tym zmienne w kształcie korony, częściej szerokie czy średnio szerokie niż wąskie. Różnią się także wielkością i kształtem blaszki liściowej oraz zdolnością do przebarwiania się liści w okresie jesiennymi. Kwitną w podobnym czasie, w ostatnich dniach kwietnia i w pierwszej połowie maja, a kwiaty zróżnicowane są pod względem wielkości, kształtu i sposobu ułożenia płatków korony (barwą różnią się w niewielkim stopniu – generalnie mają różne odcienie bieli, a tylko czasami zabarwione są na różowo).

Przy tak dużym zróżnicowaniu odmianowym dobór odmiany odpowiedniej do nasadzeń przydrożnych nie jest łatwy, ale generalnie do tego typu nasadzeń przydatne będą odmiany owocowe jabłoni wytrzymałe na mróz i mało podatne na choroby (fot. 7), przede wszystkim parcha jabłoni (*Venturia inaequalis*), o umiarkowanej sile wzrostu drzew, koronach wąskich lub średnio szerokich, dające niezbyt duże, najlepiej późno dojrzewające owoce.

Fot. 7. Drzewo Kosztelei, jednej z odmian jabłoni przydatnych do przydrożnych nasadzeń, o żółtych, niedużych owocach, dobrze widocznych nawet z dużej odległości (Hodun G.)

Deans' Codlin

Odmiana angielska z 1870 roku, w Polsce spotykana sporadycznie w różnych rejonach.

Tworzy dość duże drzewa o niezbyt szerokich, lekko zagęszczających się koronach, z gałązkami przewieszającymi się pod ciężarem owoców. Bardzo wczesnie wchodzi w owocowanie (w trzecim roku po posadzeniu), dając prawie corocznie obfite plony. Jest wytrzymała na mróz i mało podatna na parcha jabłoni.

Owoce tej odmiany dojrzewają w drugiej połowie września. Są średniej wielkości do dużych, kulistostokowate lub kuliste lekko spłaszczone, czasami lekko żebrowane, zielonkawożółte, a w pełnej dojrzałości żółte, niekiedy z niewielkim, delikatnym, różowawym, rozmytym rumieńcem. Mają kremowobiały, luźny, kruchy, soczysty, kwaskowato-słodki, lekko korzenny miąższ.

Dr. Oldenburg

Odmiana niemiecka, wyhodowana w 1897 roku, w Polsce sporadycznie spotykana.

Daje średnio duże drzewa o kulistych, umiarkowanie zagęszczających się koronach, z pędami lekko przewieszającymi się pod ciężarem owoców. Zaczyna owocować umiarkowanie wcześnie, plonując dość regularnie i zwykle obficie. Jest dostatecznie wytrzymała na mróz i mało podatna na parcha jabłoni.

Owoce tej odmiany dojrzewają w trzeciej dekadzie września. Są małe, kulistostożkowate, lekko spłaszczone przy kielichu, zielonkawożółte z dużym, niezbyt intensywnym, pomarańczowoczerwonym, marmurkowo-smużkowym rumieńcem. Mają zwężły, kruchy, soczysty, kwaskowatosłodki, lekko korzenno mięjsz o kremowobiałej barwie.

Kandil Sinap

Odmiana z Półwyspu Krymskiego, po raz pierwszy opisana w 1880 roku, ale pochodząca prawdopodobnie z początku XVIII wieku.

Tworzy stosunkowo duże drzewa o wąskich, przewodnikowych, nieco zagęszczających się koronach, z pędami początkowo wzniesionymi, a później przewieszającymi się pod ciężarem owoców. Dość późno rozpoczyna owocowanie (w czwartym roku po posadzeniu). Obfite plony daje co drugi rok. Jest stosunkowo wytrzymała na mróz i mało podatna na parcha jabłoni.

Owoce tej odmiany dojrzewają na początku października. Są średniej wielkości, eliptyczno-stożkowate, wyraźnie wydłużone, słomkowożółte z dość dużym, intensywnym, różowawoczerwonym, prawie rozmytym rumieńcem. Mają biały, średnio zwięzły, kruchy, soczysty, winnosłodki miąższ.

Kosztela

Odmiana polska, prawdopodobnie z XVII wieku.

Daje duże drzewa o kulistych, zagęszczających się nieco koronach, z cienkimi, ale sztywnymi gałązkami. Późno wchodzi w owocowanie (w piątym roku po posadzeniu). Obficie plonuje co drugi rok. Jest wytrzymała na mróz i mało podatna na parcha jabłoni. Rzadko atakuja ją szkodniki.

Owoce tej odmiany dojrzewają niezbyt równomiernie, w drugiej lub trzeciej dekadzie września. Są zazwyczaj średniej wielkości, kuliste lub kuliste lekko spłaszczone, zielonkawe lub słomkowozielone z nielicznymi, ale dużymi, białawymi przetchlinkami, czasami z niewielkim, delikatnym, żółtawym, rozmytym rumieńcem. Mają żółtawy, zwięzły, soczysty, słodki miąższ, w słabo wyrośniętych jabłkach z lekką goryczką.

Księżę Albert

Odmiana angielska, często spotykana w Polsce, wyhodowana w 1840 roku.

Tworzy duże drzewa o koronach początkowo odwrotnie stożkowatych, a z czasem kulistych, nieco się zagęszczających. Zaczyna wczesnie owocować (w trzecim roku po posadzeniu). Obfite plony daje zwykle co drugi rok. Jest dostatecznie wytrzymała na mróz i mało podatna na choroby.

Owoce tej odmiany dojrzewają w trzeciej dekadzie września. Są na ogół duże, zróżnicowane pod względem kształtu (lekko stożkowate, prawie kuliste lub kuliste), zielonkawożółte, zwykle z bardzo dużym, mniej lub bardziej intensywnym, pomarańczowo-

-czerwonym, marmurkowo-smużkowym rumieńcem. Mają białawokremowy, dość luźny, chruchy, soczysty, kwaskowatosłodki, lekko korzenny miąższ.

Reneta Kulona

Odmiana belgijska, uprawiana od 1856 roku.

Daje duże drzewa o rozłożystych, kulistych, nieco zagęszczających się koronach. Niezbyt wczesnie rozpoczyna owocowanie (w czwartym roku po posadzeniu), ale później plonuje obficie prawie każdego roku. Jest wytrzymała na mróz i mało podatna na choroby. Wiosną wyróżnia się dużymi, białymi kwiatami, a jesienią przebarwiającymi się na żółto liśćmi.

Owoce dojrzewają od ostatnich dni września do końca pierwszej dekady października. Są duże, kuliste lub kuliste lekko spłaszczone, żółtawozielonkawe, z mniej lub bardziej rozległym, pomarańczowo-czerwonym, marmurkowo-smużkowym rumieńcem, zazwyczaj znacznie ordzawione. Mają zielonkawożółtawy, stonsunkowo luźny, kruchy, soczysty, słodko-kwaskowaty, lekko korzenny miąższ.

Reneta Żłota

Odmiana prawdopodobnie francuska, przypuszczalnie z około 1510 roku.

Tworzy umiarkowanie duże drzewa o dość wąskich koronach, ze wzniesionymi pędami i licznymi owoconośnymi krótkopędami. Wczesnie wchodzi w owocowanie (w trzecim roku po posadzeniu). Obfite plony daje początkowo corocznie, a później co drugi rok. Jest mało podatna na choroby, ale niezbyt wytrzymała na mróz.

Owoce tej odmiany dojrzewają niezbyt równomiernie, w drugiej połowie września. Są małe do średnio dużych, prawie kuliste lub kulistostojkowate, złotożółte z dużym, zwykle niezbyt mocnym, pomarańczowo-czerwonym, marmurkowo-smużkowym rumieńcem. Mają białawożółty, zwięzły, chrupki, średnio soczysty, słodko-kwaskowaty, lekko korzenny miąższ.

Weisser Winter Taffetapfel

Odmiana nieznanego pochodzenia, uprawiana od ponad 200 lat.

Daje umiarkowanie duże drzewa o prawie kulistych, dość luźnych koronach, z pędami przewieszającymi się pod ciężarem owoców. Bardzo wczesnie rozpoczyna owocowanie (zwykle w trzecim roku po posadzeniu). Plonuje obficie, częściowo przemienne. Jest wytrzymała na mróz i mało podatna na choroby.

Owoce tej odmiany dojrzewają nierównomiernie, pierwsze w drugiej połowie sierpnia, ostatnie pod koniec września. Są małe do średnich, kuliste spłaszczone, początkowo zielonkawożółte, a w pełni dojrzałe żółtawobiałe lub białawe, często z niewielkim, delikatnym, różowawym lub pomarańczowym, drobnomarmurkowym rumieńcem. Mają biały lub lekko kremowy, umiarkowanie zwięzły, chrupki, soczysty, słodkokwaskowaty, aromatyczny miąższ.

Złotka Kwidzyńska

Odmiana polska, znaleziona w Nebrowie koło Kwidzyna, spotykana głównie między Gdańskiem, Bydgoszczą i Toruniem.

Tworzy duże drzewa, początkowo o koronach odwrotnie stożkowatych, a później kulistych, wyraźnie się zagęszczających. Stosunkowo późno wchodzi w owocowanie (około piątego roku po posadzeniu), ale potem daje dość regularnie obfite plony. Jest wytrzymała na mróz i mało podatna na choroby.

Owoce tej odmiany nadają się do zbioru w drugiej dekadzie października. Są małe do średniej wielkości, zielonkawożółte, a w pełni dojrzałe żółte (pięknie się prezentują na tle ciemnozielonych liści), niekiedy z niewielkim, delikatnym, ceglastym, rozmytym rumieńcem. Mają żółtawy, zwęzły, umiarkowanie soczysty, kwaskowatosłodki, lekko korzenny miąższ.

Zwiebelborsdorfer

Bardzo stara odmiana belgijska lub niemiecka, o której po raz pierwszy wzmiankowano już w 1653 roku.

Daje niezbyt duże drzewa, początkowo o koronach odwrotnie stożkowatych, a po wejściu w owocowanie kulistych lekko spłaszczonych, z długimi, cienkimi, łatwo przewieszającymi się pędami. Wcześniej rozpoczyna owocowanie. Plonuje umiarkowanie obficie, częściowo przemienne. Jest wytrzymała na mróz i mało podatna na parcha jabłoni.

Owoce tej odmiany dojrzewają zazwyczaj w pierwszej dekadzie września. Są małe do średniej wielkości, stożkowatokuliste lub kuliste lekko spłaszczone, zielonkawożółte, a dojrzałe słomkowożółte, zwykle z małym, słabym, pomarańczowoceglastym, drobno-marmurkowym lub prawie rozmytym rumieńcem. Mają białokremowy, stosunkowo zwęzły, chrupki, soczysty, słodkokwaskowaty miąższ.

Grusza

Dawniej grusza była gatunkiem wykorzystywanym dosyć często do tworzenia przydrożnych nasadzeń (fot. 8). Obecnie, ze względu na duże ryzyko porażenia rdzą gruszy (*Gymnosporangium sabinae*), drzewa tego gatunku rzadko spotyka się w takich nasadzeniach, mimo że mają one wiele zalet.

Drzewa gruszy są wyjątkowo długowieczne – dożywają nawet 150 lat. W różnym czasie wchodzi w owocowanie – najwcześniej w drugim lub trzecim roku po posadzeniu, najpóźniej w szóstym, siódmym. Tworzą różnorodne korony, od wąskich stożkowatych po szerokie kuliste. Mają zróżnicowane pod względem kształtu liście (całobrzegie, ząbkowane lub piłkowane), które pięknie się przebarwiają jesienią na żółty lub czerwony kolor (szczególną uwagę przyciąga ich niezwykła czerwień). Kwitną krótko, ale dzięki białym lub zielonkawobiałym kwiatom wręcz oblepiającym gałązki są w tym okresie bardzo dekoracyjne. Owoce uprawnych odmian gruszy są wyraźnie zróżnicowane pod względem wielkości – te najmniejsze ważą około 50 g, a największe nawet 400–500 g. Mogą być bardzo wydłużone, ale też bardzo krótkie, o typowym gruszkowatym kształcie lub kuliste jak jabłka. Zbierane są w różnych terminach, od lipca do listopada.

Przy tak dużym zróżnicowaniu odmianowym grusz wybór odmiany właściwej do nasadzenia przydrożnego jest równie trudny jak w przypadku jabłoni. Dokonując go, trzeba się kierować zarówno cechami morfologicznymi odmiany, jak też jej wytrzymałością na mróz i podatnością na choroby, m.in. parcha gruszy (*Venturia pirina*).

Fot. 8. Drzewa gruszy odmiany 'Paryżanka' przy jednej z lokalnych dróg województwa dolnośląskiego (Hodun G.)

Bergamota Żółta

Odmiana nieznanego pochodzenia, w Polsce występująca sporadycznie.

Tworzy stosunkowo duże drzewa o dość wąskiej, umiarkowanie zagęszczającej się koronie, ze wzniesionymi pędami. Wcześnie wchodzi w owocowanie. Plonuje średnio obficie, nie zawsze corocznie. Na mróz jest dostatecznie wytrzymała, na choroby mało podatna.

Owoce tej odmiany nadają się do zbioru w pierwszej połowie października. Dojrzewają nierównomiernie, dlatego powinny być zbierane kilkakrotnie. Są niewielkie (70–85 g), kuliste spłaszczone, zielonkawo-żółte z licznymi, dużymi, czerwono-brązowymi pręcinkami, czasami z małym, delikatnym, pomarańczowoczerwonym rumieńcem. Mają kremowy, soczysty, gruboziarnisty, słodkawy, aromatyczny miąższ.

Józefinka

Odmiana belgijska, przypadkowo znaleziona jako siewka w 1830 roku, w Polsce rzadko spotykana.

Daje umiarkowanie duże drzewa o szeroko-stożkowatych, silnie zagęszczających się koronach, z licznymi, cienkimi pędami przewieszającymi się pod ciężarem owoców. Stosunkowo późno rozpoczyna owocowanie. Obfite plony daje zwykle co drugi rok. Na mróz jest dość wytrzymała, na parcha gruszy mało podatna.

Owoce tej odmiany dojrzewają w połowie października. Są małe do średniej wielkości (70–120 g), krótkie, stożkowate, jasnozielone lub żółtawozielone. Mają białokremowy, soczysty, winnosłodki, lekko aromatyczny miąższ, początkowo drobnoziarnisty, a w pełnej dojrzałości masłowy.

Krzywka

Odmiana francuska, rzadko występująca w Polsce.

Tworzy niezbyt duże drzewa o stożkowatych, nieco zagęszczających się koronach, z licznymi krótkopędami na dość sztywnych pędach. Zaczyna owocować bardzo wcześnie. Plonuje średnio obficie, na ogół każdego roku. Na mróz jest dostatecznie wytrzymała, na parcha gruszy mało podatna.

Owoce tej odmiany dojrzewają na przełomie września i października. Są duże do bardzo dużych (155–250g), stożkowate wydłużone, często lekko zakrzywione od strony szypułki, żółtawozielone z rozległym, umiarkowanie mocnym, brązowoczerwonym rumieńcem. Mają białawożółty, soczysty, średnio ziarnisty, słodki, lekko korzenny miąższ.

Paryżanka

Odmiana francuska, uzyskana w 1882 roku, w Polsce sporadycznie spotykana.

Daje średniej wielkości drzewa o stożkowatych, dość luźnych koronach, z pędami lekko przewieszającymi się pod ciężarem owoców. W owocowanie wchodzi wcześnie. Obfite plony daje zwykle co rok. Na mróz jest dostatecznie wytrzymała, na parcha gruszy mało podatna.

Owoce tej odmiany dojrzewają w drugiej połowie października. Są średniej wielkości do dużych (od 125 do 200 g), stożkowate, jasnozielone, często słabo ordzawione przy szypułce, czasami z małym, bardzo słabym, brązowawoczerwonym rumieńcem. Mają biały lub żółtawobiały, umiarkowanie soczysty, drobnoziarnisty, winnosłodki, lekko aromatyczny miąższ.

Szarneza

Belgijska odmiana uprawiana w Polsce od wielu lat, szczególnie popularna w Dolinie Dolnej Wisły i na Pogórzu.

Tworzy duże drzewa o bardzo smukłych, wąstożkowatych, nieco się zagęszczających koronach, z silnym przewodnikiem i pędami przewieszającymi się pod ciężarem owoców. Dość wcześnie rozpoczyna owocowanie, plonując obficie zwykle co rok. Na mróz jest dostatecznie wytrzymała, na parcha gruszy mało podatna.

Owoce tej odmiany dojrzewają zazwyczaj w trzeciej dekadzie września. Są średniej wielkości do dużych (140–200 g), wąskojawate lub stożkowate wydłużone, żółtawozielone, czasami z niewielkim, słabym, brązowawoczerwonym rumieńcem. Mają żółtawobiały, soczysty, winnosłodki, aromatyczny miąższ, drobnoziarnisty do masłowego.

Czereśnia i wiśnia

Czereśnia i wiśnia to gatunki nie tak bogate pod względem liczby odmian uprawnych jak grusze i jabłonie, wśród których znajdziemy jednak odmiany przydatne do przydrożnych nasadzeń. W krajobrazie Polski wciąż występują stare aleje czereśniowe z historycznymi odmianami owocowymi (fot. 9) oraz przydrożne nasadzenia wiśni z tzw. szklankami czy odroślówkami. Te pierwsze można spotkać w Kotlinie Kłodzkiej, a drugie na Podlasiu i Ziemi Łódzkiej (fot. 10).

Fot. 9. Drzewo czereśni odmiany 'Büttnera Czerwona' w czasie dojrzewania owoców (Hodun G.)

Odmiany owocowe w obrębie zarówno czereśni, jak i wiśni różnią się wyglądem drzew, liści, kwiatów i przede wszystkim wyglądem owoców, które mają różny kształt oraz zmienną barwę i wielkość. Czereśnie mogą być żółte, żółte z mniej lub bardziej czerwonym rumieńcem, czerwone lub prawie czarne. Owoce wiśni są najczęściej czerwone lub ciemnoczerwone, ale bywają też pomarańczowoczerwone jak u szklanek czy też prawie czarne jak u niektórych odroślówek. Najmniejsze owoce wiśni i czereśni ważą odpowiednio 4 i 5 g, natomiast największe 7 i 10 g. Wiśnie i czereśnie generalnie nie owocują przemiennie, dlatego ich owoce zbierane są każdego roku, w czerwcu i lipcu, jeżeli pąków kwiatowych nie uszkodzi mróz, a kwiatów wiosenne przymrozki. Pierwsze owoce czereśni zbiera się zazwyczaj w czwartym roku po posadzeniu, a wiśni nawet w pierwszym.

Drzewa czereśni są znacznie większe niż drzewa wiśni. Mają mniej lub bardziej kuliste korony, zazwyczaj ze sztywnymi pędami. Choć trudniej się je wkomponowuje w relatywnie wąskie pasy przydrożne, występują w nich znacznie częściej niż wiśnie.

Fot. 10. Wiśnie w nasadzeniu przydrożnym w czasie kwitnienia (Hodun G.)

Do nasadzeń przydrożnych należy wybierać odmiany czereśni i wiśni jak najbardziej wytrzymałe na mróz (aspekt szczególnie ważny przy czereśniach) i jak najmniej podatne na choroby, w szczególności raka bakteryjnego drzew owocowych (*Pseudomonas syringae* pv. *syringae*, *Pseudomonas syringae* pv. *morsprunorum*) i drobną plamistość liści drzew pestkowych (*Blumeriella jappi*).

Kanarkowa

Odmiana czereśni o nieznanym pochodzeniu, w Polsce spotykana najczęściej w okolicach Kalisza.

Tworzy stosunkowo duże drzewa o kulistych lub szerokostojkowatych koronach. Zaczyna owocować średnio wcześnie, dając każdego roku bardzo obfite plony. Jest dość wytrzymała na mróz i mało podatna na raka bakteryjnego drzew owocowych.

Owoce tej odmiany zbierane są zwykle w drugiej połowie czerwca, tj. w trzecim tygodniu dojrzewania czereśni. Są niewielkie (około 5 g), szerokosercowate, białawożółte, miejscami ciemnożółte, z długą szypułką (4 cm). Mają białawożółty, bardzo soczysty, miękki, słodki miąższ i bezbarwny sok.

Kunzego

Niemiecka odmiana czereśni znana już w 1800 roku, opisana pod nazwą 'Kunzes Kirsche'.

Tworzy umiarkowanie duże drzewa o stojkowatych lub szerokostojkowatych koronach, z przewieszającymi się gałązkami i licznymi krótkopędami. Wcześnie wchodzi w owocowanie i później co roku daje obfite plony. Jest dość wytrzymała na mróz i mało podatna na raka bakteryjnego.

Owoce tej odmiany zbierane są w połowie czerwca, czyli w trzecim tygodniu dojrzewania czereśni. Są małe (około 5 g), prawie kuliste (nieco spłaszczone przy wierzchołku), jasnoczerwone z długą szypułką (około 4 cm). Mają żółtawy, soczysty, miękki, kwaskowatosłodki miąższ i bezbarwny sok.

Różowa Wielka

Odmiana czereśni nieznanego pochodzenia, nazywana także 'Sercówką Jasną' lub 'Sercówką'.

Daje duże drzewa o szerokostożkowatych, luźnych koronach, z mocnymi konarami. Stosunkowo wcześnie rozpoczyna owocowanie. Plonuje obficie każdego roku. Jest dość wytrzymała na mróz i generalnie mało podatna na choroby.

Owoce tej odmiany nadają się do zbioru w drugiej połowie czerwca, tj. w trzecim tygodniu dojrzewania czereśni. Są średniej wielkości (6–7,5 g), sercowate wydłużone, białawożółte, na ogół z dużym, różowym lub różowoczerwonym rumieńcem, z długą szypułką (3,5–4 cm). Mają kremowobiały, soczysty, miękki, słodkawy miąższ i bezbarwny sok.

Gubeńska Czerecha

Krzyżówka czereśni z wiśnią, prawdopodobnie wyhodowana w Gubinie nad Nysą Łużycką.

Tworzy duże drzewa o kształtnych, szerokostożkowatych koronach, ze sztywnymi pędami, łatwe do formowania. Zaczyna owocować stosunkowo późno. Plony daje dość regularnie, początkowo umiarkowanie obfite, później obfite. Jest wytrzymała na mróz i średnio podatna na drobną plamistość liści drzew pestkowych.

Owoce tej odmiany dojrzewają zwykle w trzeciej dekadzie czerwca. Są duże do bardzo dużych (6–8 g), kuliste, czerwone lub ciemnoczerwone. Mają ciemnoczerwony, umiarkowanie soczysty, dość jędrny, słodkawy miąższ i sok barwiący na czerwono. Długo utrzymują się na drzewie, nie tracąc dobrego smaku.

Sokówka Nowotomska

Polska odmiana wiśni popularna w okolicach Nowego Tomyśla.

Daje duże drzewa o koronach początkowo szerokostożkowatych, a z czasem kulistych, dość silnie się zagęszczających, z przewieszającymi się pędami. Wcześnie wchodzi w owocowanie. Plonuje stosunkowo obficie, zazwyczaj corocznie. Jest wytrzymała na mróz i mało podatna na drobną plamistość liści drzew pestkowych.

Owoce tej odmiany dojrzewają w połowie lipca. Są małe (około 4 g), kuliste, prawie czarne. Mają ciemnoczerwony, niezbyt soczysty, dość jędrny, kwaskowaty, lekko cierpki miąższ i sok barwiący na ciemnoczerwono.

Szklanka Wielka

Odmiana wiśni o nieznanym pochodzeniu.

Tworzy zazwyczaj duże drzewa o koronach początkowo szerokostożkowatych, a później kulistych, nieco się zagęszczających. Dość wcześnie rozpoczyna owocowanie, dając zwykle corocznie średnio obfite plony. Jest wytrzymała na mróz i umiarkowanie podatna na drobną plamistość liści drzew pestkowych.

Owoce tej odmiany dojrzewają w trzeciej dekadzie czerwca. Są średniej wielkości (5–5,5 g), kuliste, lekko spłaszczone, jasnoczerwone. Mają kremowy, soczysty, miękki, kwaskowaty miąższ i bezbarwny sok.

Śliwy

Śliwa jest gatunkiem zdecydowanie mniej liczny pod względem liczby odmian aniżeli jabłoń czy grusza. Jest też gatunkiem znacznie rzadziej wykorzystywanym w nasadzeniach przydrożnych – śliwy występują przy drogach sporadycznie, a w wśród nich spotyka się jedynie stare drzewa 'Damachy' i 'Węgierki Zwykłej' (fot. 11).

Obecność 'Węgierki Zwykłej' i 'Damachy' w przydrożnych nasadzeniach nie oznacza, że tylko te odmiany śliwy nadają się do tego typu nasadzeń. W obrębie tego gatunku znajdują się też inne odmiany, które mogą rosnąć wzdłuż dróg i ścieżek. Wybierając je, należy zwrócić uwagę nie tylko na wytrzymałość drzew na mróz czy też ich podatność na choroby, przede wszystkim szarkę (*plum pox virus*). Warto również uwzględnić cechy morfologiczne odmian, szczególnie siłę wzrostu drzew, kształt korony i jej tendencję do zagęszczania się, a także porę dojrzewania, wielkość i barwę owoców. Jeśli planowane do posadzenia drzewa mają się znaleźć np. w Miejscach Obsługi Podróżnych, powinno się wziąć pod uwagę także smak owoców.

Fot. 11. Fragment alei śliwowej z odmianą 'Węgierka Zwykła' w powiecie sierakowickim (Hodun G.)

Biała Śliwa

Odmiana nieznanego pochodzenia.

Tworzy dość duże drzewa, początkowo o wzniesionych, później szerokostożkowatych, zagęszczających się koronach. Wcześnie wchodzi w owocowanie. Każdego roku daje obfite plony. Jest wytrzymała na mróz i generalnie mało podatna na choroby.

Owoce tej odmiany dojrzewają w trzeciej dekadzie sierpnia. Są małe (20–27 g), ale większe niż u Węgierki Zwykłej, owalne lub wąskojajowate, zielonkawożółte z białawym nalotem i charakterystycznymi, karminowymi przetchlinkami. Mają zwięzły, średnio soczysty, kwaskowatosłodki miąższ, całkowicie odchodzący od pestki, początkowo zielonkawożółty, a w pełnej dojrzałości żółty.

Damacha

Odmiana o nieznanym pochodzeniu.

Daje duże drzewa o stożkowatych, regularnych koronach, z mocnym pniem, czasami tworzące odrosty korzeniowe. Średnio wcześnie rozpoczyna owocowanie, nie każdego roku obficie plonując. Jest wytrzymała na mróz i mało podatna na choroby.

Owoce tej odmiany dojrzewają w drugiej połowie września. Są bardzo małe do małych (18–22 g), odwrotnie jajowate, granatowe z niezbyt mocnym, niebieskim nalotem. Mają zielonkawożółty, stosunkowo zwięzły, soczysty miąższ, początkowo kwaskowatosłodki, a w pełnej dojrzałości bardzo słodki, dość mocno związany z pestką.

Mirabelka Flotowa

Odmiana pochodząca z Austrii.

Tworzy duże drzewa o kulistych koronach, z dość sztywnymi gałęziami i licznymi krótkopędami. Zaczyna owocować stosunkowo wcześnie. Obficie plonuje każdego roku. Jest wytrzymała na mróz i mało podatna na choroby. Na słabych glebach rodzi mniej smaczne owoce.

Owoce tej odmiany dojrzewają niezbyt równomiernie, od końca pierwszej połowy sierpnia. Łatwo opadają. Są bardzo małe (12–15 g), kuliste, lekko spłaszczone przy wierzchołku, żółte z mocnym, białawym nalotem, czasami z delikatnym, różowawym rumieńcem. Mają żółtawy, zwięzły, niezbyt soczysty, kwaskowato-słodki, lekko aromatyczny miąższ, dobrze odchodzący od pestki.

Węgierka Zwykła

Odmiana nieznanego pochodzenia, w Europie uprawiana od XVII wieku. Tworzy wiele typów różniących się m.in. porą dojrzewania owoców.

Daje duże drzewa, początkowo o koronach stożkowatych, a później kulistych, dość mocno się zagęszczających. Stosunkowo późno wchodzi w owocowanie, ale później plonuje regularnie i obficie. Jest wytrzymała na mróz, ale podatna na szarą.

Owoce tej odmiany dojrzewają w drugiej połowie września. Są bardzo małe do małych (15–18 g), owalne lub odwrotnie jajowate, lekko wydłużone, brązowawogranatowe z mocnym, niebieskim nalotem. Mają żółtawy, zwięzły, średnio soczysty, słodkawy, lekko cierpki miąższ, całkowicie odchodzący od pestki.

Bibliografia

- Dostatny D.F., Hodun G. 2010. Znaczenie ekspedycji w ochronie zasobów genowych roślin. Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych 555: 27–35.
- Hartmann W., Fritz E. 2008. Farbatlas Alte Obstsorten. Ulmer, Stuttgart, 318 s.
- Hodun G., Hodun M. 2004. Ocena i klasyfikacja 81 odmian w kolekcji śliw pod względem wielkości owoców. Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych 497: 295–304.
- Hodun G., Hodun M. 2008/2009. Prowadzenie tradycyjnych sadów przydomowych, Charakterystyka starych odmian drzew owocowych. W: Sobieralska R., Pająkowski J. (red.), Tradycyjne sady przydomowe, wyd. 2. Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły, Świecie, s. 53–174.
- Hodun G., Hodun M. 2010. Klasyfikacja odmian gruszy pod względem pory dojrzewania owoców. Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych 555: 223–230.
- Hodun G., Hodun M. 2014/15. Podręczny atlas odmian gruszy, śliwy, czereśni i wiśni, wyd. 1. Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły i Zespół Parków Krajobrazowych Chełmińskiego i Nadwiślańskiego, Gruczo, 159 s.
- Hodun G., Hodun M. 2015. Sad tradycyjny XXI wieku. Ogród Botaniczny Zarząd Zieleni Miejskiej, Łódź, 52 s.
- Hodun M., Hodun G. 2016. Atlas dawnych odmian jabłoni, wyd. 1. Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły i Zespół Parków Krajobrazowych Chełmińskiego i Nadwiślańskiego, Gruczo 98 s.
- Hodun G., Stachańczyk R. 2011. Piękna z Herrnhut i inne. Historyczna kolekcja dawnych odmian jabłoni w Parku Mużakowskim. Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa, 25 s.
- Milecka M. 2017. Wybrane problemy rekonstrukcji zabytkowych alei. W: Łużyńska E. (red.), Dziedzictwo architektoniczne. Rekonstrukcja i badania obiektów zabytkowych. Politechnika Wrocławska Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 85–96.
- Müller-Diemitz, Bissmann-Gotha, 1905–1930. Deutschlands Obstsorten. Eckstein & Stähle Hofkunstanstalt, Stuttgart.
- Pająkowski J., Sobieralska R., Lipnicki L. 2008/2009. Przyrodnicze znaczenie tradycyjnych sadów przydomowych. W: Sobieralska R., Pająkowski J. (red.), Tradycyjne sady przydomowe, wyd. 2. Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły, Świecie, s. 208–229.
- Podyma W. 2004. Ochrona zasobów genowych roślin. W: Sobieralska R. (red.), Poradnik sadowniczy starych odmian drzew owocowych. Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły, Świecie, s. 8–20.
- Tryjanowski P., Dajdok Z., Kujawa K., Kałuski T., Mrówczyński M. 2011. Zagrożenia różnorodności biologicznej w krajobrazie rolniczym: czy badania wykonywane w Europie zachodniej pozwalają na poprawną diagnozę w Polsce? Polish Journal of Agronomy 7: 113–119.
- Ulbrich A. 2009. Bioróżnorodność szansą rozwoju obszarów wiejskich. W: Kuriata Z. (red.), Polskie krajobrazy wiejskie, dawne i współczesne. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego 12: 265–271.

ISBN 978-83-67039-32-1